

Johanne
A. van Archem

Schemerduister

Na de oorlog hoopt Helena in Australië rust te vinden.
Maar dat pakt anders uit dan ze denkt...

Roman

Johanne A. van Archem

Schemerduister

Uitgeverij Zomer & Keuning

Mei 1949

Helena Kaarles zuchtte diep en keek nog eens naar de deinende watermassa die om het schip heen danste. Ze was een jonge vrouw, midden twintig met lang, bruin haar en een bleek gezichtje alsof ze al tijden te veel binnen zat.

Ze ging eindelijk weg uit dit land waar ze zich al lange tijd niet meer thuis voelde; al jarenlang niet meer, durfde ze bijna hardop te zeggen. Ze had ook van niemand afscheid genomen, zelfs haar weinige familieleden had ze niet laten weten dat ze voorgoed vertrok naar het verre Australië. Waarom zou ze, die familie had al jaren immers niets van haar willen weten.

De oorlog was voorbij, de herinneringen niet, die waren nog zo levendig dat het soms pijn deed.

‘Leentje’, zoals ze altijd had geheten, werd ‘Helena’ vanaf vandaag, zoals ook op haar geboorteakte was vermeld, maar dat veranderde weinig aan de tegenwoordige situatie. ‘Helena’ klonk wel deftig en vooral onwennig, want die naam paste niet bij haar, dacht ze. Ze was een gewoon meisje uit de provincie en die droegen niet van die deftige namen. Helena werd dan al snel Lena of Leentje.

Ze zuchtte nog eens en keek op. Het grote schip met al zijn honderden mensen aan boord maakte zich los van de kade, los van Nederland. Ze hoorde het ach en wee van al die mensen, die zich eveneens realiseerden dat het vertrek uit het vaderland nu definitief was geworden.

Het waren wel erg veel mensen die vandaag de grote boot hadden betreden via de loopplank, had ze al gedacht vanaf het moment dat ze de boot had aanschouwd. Mannen, vrouwen, kinderen, vooral veel kinderen. Zouden die over tien jaar nog weten uit wat voor een land ze waren vertrokken?

Veel vrouwen huilden, zag Leentje, of beter Helena. Waarom huilden ze eigenlijk? Als ze het zo erg vonden om te vertrekken uit dit land, waarom gingen ze dan?

Ze haalde diep adem. Zou er één onder hen zijn die net zo opgelucht was als zij nu het vertrek echt was aangebroken en de loopplank was binnengehaald? Waarschijnlijk niet. De meeste mensen lieten familie en vrienden achter. Nee, zij niet, zij liet niets en niemand achter.

Ze keek om zich heen. Ze wilde terug naar de hut in de hoop dat ze er een tijdje alleen kon zijn, genieten van de rust, van de verkwikkende eenzaamheid. Die had ze al jaren niet meer gekend in haar eigen woning, waar ze had gewoond met haar vader.

Haar mond vertrok. Haar ogen werden iets vochtig. Ja, ik ga en ik kom nooit meer terug, niet in dit land. Ik laat het geroddel, het geklets, de wijzende vingers, de woedende ogen, de beschuldigingen achter me. Als het lukt tenminste, want de pijn is er nog steeds, zelfs al is het land al jaren bevrijd. De pijn van al die ongegeneerde en onware beschuldigingen, die haar raakten, haar verwonden tot in haar ziel, maar dat deerde niemand. Leentje Kaarles was een besmette naam, en die naam mocht vrijelijk besmeurd worden met alle rottigheid die 'men' kon bedenken. In het verre Australië werd het hopelijk beter.

Ze wist niet wat haar wachtte aan de andere kant van de wereld, maar het kon daar nooit zo akelig zijn als wat ze de laatste jaren in Nederland had moeten doorstaan.

Haar ouders waren er niet meer om haar bij te staan in deze nare tijd. Moeder was al overleden als jonge vrouw, jaren geleden, ver voor de oorlog. Vader was twee jaar geleden overleden, onder akelige omstandigheden, die waarschijnlijk nooit opgehelderd zouden worden.

'Verrader', 'collaborateur' en meer van die nare benamingen hadden hem achtervolgd. Ja, hij was lid van de klik van Mussert geweest. Dat kon niemand ontkennen, ook Helena niet.

Maar hij had nooit iemand aangebracht in die donkere jaren. Dat gold echter niet tijdens de bevrijding. Vader werd weldra opgepakt en opgesloten. Er waren genoeg mensen die hem scheef aankeken en die hem wel een trap na wilden geven.

Zij, als enige dochter, werd beschimpt en uitgescholden voor alles wat mooi en lelijk was. Misschien hadden ze haar het hoofd ook nog kaalgeschoren als die ene politiemann niet tussenbeide was gekomen. Ze was hem nog altijd dankbaar.

In het kamp was vader overleden. Longontsteking, heette het. Helena geloofde het niet. Net zomin als al die andere mensen die in de oorlogsjaren omgekomen waren in kampen vanwege 'longontsteking'.

Niemand wilde het weten, niemand praatte erover, maar iedereen wist het: er gebeurden dingen in die kampen waar de landverraders waren opgesloten, die niet deugden. De woede over de verraders was te groot om rechtvaardig te zijn.

Leentje – Helena – was een tijdje later, toen de fabrieken weer begonnen te draaien, gaan werken in de fabriek in een andere plaats. Maar lang duurde dat niet. Het drong door dat haar vader niet gedeugd had en zat opgesloten in een kamp.

Ze werd vriendelijk maar dringend verzocht te vertrekken.

Helena snoof terwijl ze zich vastklemde aan de reling. Ze was een vrouw geworden die letterlijk alleen op de wereld stond; ze had geen vrienden en ze had geen geld. Ze was een prooi voor mensen die hun eigen straatje wilden schoonvegen, had die politiemann gezegd. 'Als jij eens wist wat ik weet van een aantal van je dorpsgenoten...' had hij eraan toegevoegd. Hij had sommigen zelfs aangehouden en even met hen gesproken. Van die lui had ze geen last meer gehad. Van anderen des te meer. Het was ook maar een klein dorp en iedereen kende iedereen.

Het had niet eens lang geduurd voor bij haar het idee was begonnen te groeien dat ze weg wilde uit dit land. Ze had er altijd gewoond, haar ouders, haar grootouders, ze had haar wortels in dit land, al ging het verhaal in de familie rond dat ze lang geleden ergens uit Scandinavië kwamen. Talrijk was de familie nooit geweest. Opa Kaarles had als enige van drie kinderen de volwassen leeftijd bereikt.

Er gingen zoveel mensen weg, nu de oorlog achter hen lag. Het was al vrij snel na de bevrijding dat Amerika, Canada en Australië begonnen te lonken. De angst voor een nieuwe oor-

log, de Russen die half Duitsland bezet hadden, het communisme dat op enkele uren afstand vaste voet aan de grond had gekregen in Duitsland. Het was een angstig toekomstbeeld.

Voor al die andere mensen was er de hoop op een betere, vooral veiliger toekomst voor hun kinderen en voor henzelf aan de andere kant van de wereld.

Een veiliger toekomst interesseerde Helena Kaarles niet, zij zocht rust en ontspanning. Ze taalde niet naar een goed bestaan, ze wenste rust.

Het had nog moeite genoeg gekost om die hele procedure te doorlopen. Er waren akelige vragen gesteld, brutale vragen ook, en het had maandenlang geduurd. Ze had zelfs opnieuw een aanvraag moeten indienen, de eerste was 'zoekgeraakt'.

Maar nu stond ze aan de reling van de grote oceaanstomer en vertrok met een toelage van de overheid. De regering betaalde haar overtocht, alsof men blij was dat Helena Kaarles vertrok uit dit land. Misschien was dat ook wel zo.

Zij was in ieder geval opgelucht en ze wist één ding zeker: ze kwam ook nooit weer terug...

Ze had de goedkoopste hut, ergens onder in het schip. Het deerde haar niet. Ze had het rijk niet alleen en dat was even slikken. Twee andere vrouwen, die alleen de reis ondernamen en ook geboekt hadden voor een hut derde klasse, zouden eveneens in die hut wonen gedurende de wekenlange tocht, was haar meegedeeld.

Toen ze zich meldde op het schip, kreeg ze te horen dat een van de vrouwen de reis had geannuleerd, ze bleef toch in Nederland.

Dat scheen vaker te gebeuren, hoorde ze. Helena begreep dat niet: je op het laatste moment toch nog bedenken?

Daar had zij geen last van, ze twijfelde geen moment. Ze wilde graag weg uit dit akelige land met zijn mist, zijn gure kou en zijn kleffe zomers. En vooral zijn akelige dorpsgenoten...

Er was al een vrouw in de hut, toen Helena voor het eerst

de trappen was afgedaald met haar twee koffers. Alles wat ze nog had, paste in die twee koffers. Meubels en andere eigendommen waren achtergebleven, opgehaald door een opkoper.

Ze vond een jonge, struise vrouw uit Rotterdam, die druk aan het rommelen was in haar spullen en koffers uitpakte. Ze reisde naar haar man in Australië, ja, hij was er al, zei ze opgewekt.

‘Zeg maar Sjaan,’ kwam het gemakkelijk. ‘Sjaan Bakker, uit Rotterdam.’ Een opgeruimde, onbezorgde vrouw van even in de dertig. De naoorlogse jaren waren haar niet aan te zien; ze was stevig en groot. Nee, kinderen had ze niet, nog niet, al was ze al jaren getrouwd. ‘Daar heb je een man voor nodig, hè, en die zat in Amerika in de oorlog, zeeman van beroep. Ik had hem vijf jaar niet gezien toen wij bevrijd werden,’ vertelde ze meteen.

Helena was een beetje onder de indruk en ze keek op van de mededeling dat de vrouw naar haar man reisde, die al in Australië zat.

Sjaan had het hart op de tong liggen, dacht Helena. Heel anders dan ik, zij zal ook geen verleden hebben zoals ik met een vader die goed fout was.

‘Ja meid, ik ben getrouwd in april 1940, pal voor de moffen binnenvielen,’ zei ze in haar sappige Rotterdamse taaltje. ‘De tweede mei ging mijn man aan boord van zijn schip. Hij zou vier weken wegblijven, effe op en neer naar Amerika, zoals ze dat noemen bij de koopvaardij. Nou, ik heb hem teruggezien in juni 1945. Hij heeft al die jaren in Amerika gezeten, de handelsvloot zat er ook. Hij voer weleens naar Australië en Nieuw-Zeeland, maar in Europa kwam hij niet. Te gevaarlijk...’

Ze haalde de schouders op alsof het allemaal weinig te betekenen had. ‘De eerste tijd kwam er nog weleens een brief, later niet meer. Hij heeft twee jaar niet geweten of ik nog in leven was of niet. Hij is met lood in zijn schoenen in mei 1945 naar huis gevaren, zei hij. Nou ja, ik was er nog, hè?’

Ze lachte hardop. ‘Hij is een paar weekjes thuis geweest,

maar ja, de zee trok nog steeds. En je verliest het altijd als zeemansvrouw; je krijgt zo'n kerel niet aan de wal. Hij heeft het geprobeerd met een baantje aan de wal. Maar een jaar geleden begon het leven als zeemansvrouw weer voor mij. Nou, ik ken er goed tegen, hoor,' zei ze in plat Rotterdams. 'Anders mot je niet aan een zeeman beginnen, dan krijg je de boel niet aan het draaien.' Ze schoof een koffer onder het bed. 'Makkelijk was het niet, hoor, vooral niet in de oorlog. Ik woonde in bij een oudere dame, nounou, daar kon ik de lol wel op. Ik was uit mijn eigen huis gebombardeerd in mei 1940, zie je. Ik had een kleine etage in het centrum.' Ze zweeg even en haar gezicht vertrok, alsof het haar speet dat dat huisje er niet meer was.

Dat deed het ook, dacht Helena. Ja, dat grote bombardement op Rotterdam in de meidagen van 1940. Wat een doden zijn er toen gevallen.

'Maar goed, ik had een dak boven mijn hoofd bij dat ouwe mens en daar moest ik erg dankbaar voor wezen.' Sjaan keek met een gezicht van: nou, mooi niet.

'Nou, me man...' Sjaan kletste onbekommerd verder.

Daar heb je niks te veel aan, als je die de hele dag om je heen hebt. En maar praten en maar praten, dacht Helena, maar ze luisterde gretig. Deze vrouw was zo anders dan zij, die alles liever voor zich hield. Na alles wat ze de laatste jaren ondervonden had, mensen die haar links lieten liggen, die haar nog geen woord wilden toevoegen en haar slechts minachtend benaderden, was dit oeverloze gepraat een verademing.

'Mijn man kwam na een lange reis in Australië, ging van boord en nam daar een baan aan. Pats-boem, zomaar ineens en ik kreeg een telegram dat ik hem maar achterna moest reizen.'

Helena keek haar met open mond aan. 'Zomaar zonder overleg?'

'Ja hoor, meneer doet maar, dacht ik.'

'En jij ging meteen?'

Sjaan schudde lachend het hoofd. 'Nou, meteen, nee. Hij

heeft een pittige brief gehad van me. Of-ie wel goed bij zijn hoofd was...'

'Wat zei hij daarop?'

'Zoals kerels reageren. Hij wist wat hij deed, Australië was het helemaal. De zee had het ineens verloren.' Ze ging zitten op het smalle bed en deinde mee met de bewegingen van het schip, dat een beetje scherp bijstuurde.

Helena greep zich even vast aan de deurkruk.

Sjaan vertelde alweer. 'Ik dacht bij mezelf: je kunt me wat met je capriolen. Commandeer je hond en blaf zelf. Mij niet gezien. Maar ja, dan komt de realiteit van alledag. Wat moet je zonder kerel? Ik ben jong getrouwd, ik heb geen vak geleerd, ik heb voor mijn trouwen gewerkt als dienstmeid.'

Helena knikte. Ze kende het probleem. Vrouwen hadden amper iets van opleiding. Het was bij haar niet anders. In Twente was het niet weggelegd voor meisjes van arbeidersafkomst om verder te leren. Ze trouwden immers toch. Het was blijkbaar onder de arbeiders in de grote stad niet veel beter.

'Ik zou mijn hand motten ophouden bij de gemeente,' kwam Sjaan alweer in haar platte taaltje. 'Nou, daar had ik helemaal geen trek in. Dan heb je geen leven meer. Ze trekken je compleet na, je hele hebben en houden wordt op z'n kop gezet. En dus heb ik één en één bij elkaar opgeteld en gezegd: ik ga toch maar richting daarginds. Vandaar.' Ze maakte een geluid dat iets inhield tussen een lach en een traan. 'En jij?'

Helena zuchtte. 'Ik eh... tja, wat moet ik zeggen. Het lijkt wel een beetje op jouw verhaal, maar dan zonder man. Geen werk, mijn ouders zijn overleden, alles kwijt vanwege de oorlog...'

'Geen broers of zusters?'

Helena zuchtte weer. 'Nee, ik ben lang met mijn vader alleen geweest. Mijn moeder stierf jong, ik was een jaar of twaalf.'

Sjaan knikte wijsgerig. 'Nou, aan broers en zusters heb je ook geen fluit, hoor. Die laten je vallen als een baksteen. Dat heb ik wel gemerkt.' Ze zweeg wat verbeterd. 'Had je maar niet

met een zeeman motten trouwen, zei mijn zus toen ik in 1940 met niks meer dan mijn kleren aan mijn lijf op straat stond na dat bombardement.'

Ze zuchtten allebei, toen begon Sjaan te lachen. 'Kom op, meid, we gaan het maken daarginds. Het weer schijnt altijd goed te zijn, al is het omgekeerd als bij ons. Kerst in de zomer, Pinksteren in de winter, en ze rijden links van de weg. Dat zal wel wennen zijn, denk ik.'

Helena knikte enkel en legde haar koffer op het bed. Ze had hem van tevoren naast het bed gezet om naar het dek te gaan en het vertrek mee te maken. Toen hoopte ze nog dat ze bij terugkomst nog even alleen zou zijn.

'Heb jij al een baan daarginds?' vroeg Sjaan ineens.

Helena schudde het hoofd. 'Nee, ik heb wat aanbevelingen meegekregen, zoals iedereen. Het zal wel hetzelfde worden als wat ik in Nederland heb gedaan.'

'Ben jij ergens goed in?'

'Hoezo?' vroeg Helena verbaasd.

'Nou, naaien, breien, dat soort dingen.'

Helena trok een gezicht. Ze was goed in handwerken, dat was ze al als kind. Ze had vaker in haar leven kussens en slopen geborduurd in opdracht van anderen. Het leverde niets op, soms een bedankje, soms dat nog niet eens. De familie waar ze had gediend in haar eerste baantje, vond dat haar handwerkunst bij haar werk hoorde. En breien kon ze mooi doen als ze 's avonds op haar kamertje zat. Truien voor de kinderen, voor meneer, en gisteren klaar, hoor.

Ze was vertrokken toen ze nog geen achttien was en ging gewoon naar de fabriek, vlak voor de oorlog begon. Daar vielen ze haar tenminste niet lastig in de avonduren.

Handwerken deed ze bijna niet meer, al speet het haar. Voor wie zou ze het doen? Aan borduurgaren en breiwol was niet te komen in de oorlogsjaren.

Nu knikte ze bijna voorzichtig. 'Dat gaat wel.'

Sjaan grinnikte. 'Jij komt ergens uit het oosten van het land, hè? Ik kan het horen aan je spraak. Werkte je in die textiel fabrieken in Twente?'

Helena knikte. ‘Die zijn in de oorlog allemaal opgedoekt. Het heeft een hele tijd geduurd voor ze weer op volle toeren draaiden. Ja, ik heb er wel gewerkt, in de spoelerij. Ook niet alles, hoor. Altijd met je handen in het water.’

Sjaan begreep het, zei ze. ‘Als jij handig bent, heb je een streepje voor. Heb je familie in Australië?’

Helena zweeg. Toen schudde ze het hoofd. ‘Nee, ik ken er geen hond.’

‘Ik ook niet. Nou ja, mijn man...’ Sjaan zuchtte diep. ‘Ik heb de laatste weken veel gelezen, in de bibliotheek en zo. Australië is een nieuw land. Vóór de oorlog woonde maar een handjevol Nederlanders in dat grote land.’

Helena stemde met die woorden in, dat hadden ze haar ook verteld op de voorlichtingsavonden van de emigratieverenigingen. Er gingen zoveel mensen naar die bijeenkomsten die belangstelling hadden voor emigratie, dat de zaaltjes uitpuilden.

Australië was een pioniersland. Er woonden wel veel Engelsen, nakomelingen van verbannen misdadigers en ander vreemd volk uit het oude Engeland, en ook veel Ieren waren ernaartoe gegaan. Als die Engelsen vroeger van lastige mensen en misdadigers af wilden, werden ze naar Australië gestuurd. Dat was zo ver weg, dan waren ze er voorgoed vanaf.

Pas na de eerste grote oorlog kwam Australië een beetje in zicht als nieuwe woonplaats. Amerika werd moeilijk toegankelijk, daar wilden ze lang niet iedereen meer hebben. Canada maakte ook wetten die het niet eenvoudiger maakten om daarnaartoe te gaan. Australië had mensen nodig.

Sjaan keek op. ‘Waarom ging je dan daarnaartoe? In Canada wonen veel meer Nederlanders, en voorlopig kun je daar als Europeaan nog vrij naartoe,’ merkte ze op.

Nee, dacht Helena, ik moet niet naar Canada, daar heb ik mijn redenen voor. Te veel Nederlanders, er zitten zelfs mensen uit mijn eigen oude dorp.

De ander was al gerustgesteld. Ze dacht ook niet verder na. Het vrouwtje was een provinciaaltje natuurlijk, maar ze zou-

den het wel rooien met elkaar. Ze was een beetje teruggetrokken, maar dat waren de meeste mensen uit de provincie. Ze liepen ook nogal achter bij mensen uit de stad...

Nee, ze zouden het wel uithouden met elkaar tot ze in Sydney aankwamen.

Op de boot naar Australië ontstaat een bijzondere en belangrijke vriendschap

Voor de jonge Helena Kaarles is er na de dood van haar vader niets meer wat haar in Nederland houdt. Sterker nog, ze wordt in haar geboortedorp zo verguisd dat ze zo snel mogelijk weg wil. En dan ook zo ver mogelijk: ze gaat naar Australië. Op de boot wil ze het liefst met niemand in contact komen. Toch ontmoet ze de ontwapenende Rotterdamse Sjaan, die naar haar echtgenoot in Australië reist. Eenmaal daar blijkt dat Sjaans echtgenoot een ander heeft en wordt Helena geconfronteerd met een verloren familielid. De vreemde gebeurtenissen stapelen zich vanaf dat moment op, en Sjaan en Helena hebben vaak alleen elkaar om op terug te vallen. Maar Helena houdt iets geheim, zelfs voor Sjaan.

Schemerduister is een heerlijke historische roman van **Johanne A. van Archem**, die het voor deze gelegenheid wat verder van huis zoekt dan ze gewend is. Van Archem schreef eerder onder meer de trilogie *Over de streep*, *De trein van 12:10* en *Na de bevrijding*.

Z&K

ISBN 978 94 0191 151 1 NUR 344

9 789401 911511

www.romanserie.nl